

BECK MIHÁLY

A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek története

A Magyar Tudós Társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia kezdeti célkitűzései között nem szerepelt a természettudományok művelésének előmozdítása. Mivel ezek művelése és oktatása egyetemes hazai érdek volt, először az orvosok legkiválóbbjai kívántak együttműködésüknek szervezett formát adni. 1941-ben Bene Ferenc aláírási ívet körözött a természettudományok művelése és terjesztése érdekében. Ennek hatására még abban az évben két, két évvel később pedig ugyancsak két vándorgyűlést rendeztek. A továbbiakban általában évenként, az 1880-as évektől kezdve inkább kétévenként tartottak vándorgyűlést, az akkori Magyarország legkülönbözőbb városaiban, Brassótól Sopronig. A részvétel meglehetősen ingadozó volt. A viszonylag csekély részvétel a kor nehézkos közlekedésével függhetett össze. Nő először 1892-ben adhatott elő. A 19. század nagy magyar tudósai számos jelentős eredményüket ismertették ezen a fórumon. A Vándorgyűlések Munkálatain kívül is igen sok értékes kiadványt, könyvet jelentettek meg. Az utolsó Vándorgyűlésre 1933-ban Budapesten került sor.

A KEZDETEK

A Magyar Tudós Társaságot, a későbbi Magyar Tudományos Akadémiát 1825-ben alapították, de csak 1831-ben kezdhetette meg működését. Munkásságának előterében a nyelvművelés, az irodalom és a történettudományok ápolása állott. Noha már az első alapszabály szerint is létrejött a „mathesis” és a „természettudomány” osztálya, a célkitűzések között említésre sem kerülnek a természettudományi munkák. Ez a természettudományok akkori hazai elmaradottságával, és jelentőségük fel nem ismerésével függ össze. Azonban egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a természettudományok művelése és oktatása egyetemes hazai érdek, mely nélkül Magyarország gazdasági és társadalmi felemelkedése nem képzelhető el. Mivel az Akadémiára ebben a tekintetben egyelőre nem lehetett számítani, elsősorban az orvosok és a természettudományokkal foglalkozók – akkori kifejezéssel: a természetvizsgálók – körében merült fel valamilyen szervezett forma kialakításának igénye. Az első lépést BENE FERENC, az orvoskar elnöke és az orvos-sebészeti tanulmányok igazgatója tette meg az 1840. július 25-én tartott ülésén beterjesztett „Tudományosságunk előmozdítása ügyében” című indítványával. Az indítvány megjelent az *Orvosi Tár* című folyóiratban is. Rövidesen itt jelent meg BUGÁT PÁL részletes kommentárja is. Ennek eredményeként Bene Ferenc 1841. április 18-ára hívta meg a hazai orvosokat és természetvizsgálókat a május 29-31. között tartandó ülésre, melyen azután meg is alakították a *Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlését* (MOÉTV). Érdekes és fontos, hogy az alakuló ülést megelőző napon a már megjelentek körében Bugát Pál bejelentette, hogy társulatot kíván létrehozni a természettudományok művelésére és terjesztésére, és a következő szövegű aláírási ívet körözte:

„Aláírási ÍV

A magyar természettudományi Társulatra

Alulírottak a természeti tudományokat művelni s azok jótékonyosságát a hazában terjeszteni akarva Részvénytársaságba állunk, s becsületünkkel kötelezzük magunkat az Alapszabályok értelmében közredolgozni.

Költ Pesten Tavaszidő 28-ig 1841.”

A természettudományok hazai fejlődésének mértékét és irányát lényegében megszabó két szervezet tehát gyakorlatilag egyszerre alakult meg, és sokáig kiegészítették egymás tevékenységét. Később azután különböző okok folytán megromlott a viszony a két testület között. Szinte érthetetlen, hogy a kor történészei nem vettek tudomást a két testület működéséről. HORVÁTH MIHÁLY nagy munkájában a „Huszonöt év Magyarország történetéből” címűben, BALLAGI GÉZA pedig a nagy millenniumi történetben meg sem említi e szervezeteket, pedig ezek munkássága az egész társadalom és gazdaság működésében meghatározó szerepet játszott.

A VÁNDORGYŰLÉSEK HELYSZÍNEI

Az alakuló gyűlést természetesen Pesten tartották, és – még négy hónap sem telt el – sor került a második gyűlésre ugyancsak Pesten, de azután megkezdődött a „vándorlás”. A szabadságharc miatt 1847 és 1863 között, az I. Világháború miatt pedig 1913 és 1922 között nem kerülhetett sor összejövetelre. Ezután még négy gyűlést tartottak, 1933 után pedig ez az érdekes testület megszűnt.

A Vándorgyűléseket egy-egy város vezetése, illetve az ott fontos szerepet játszó főúr, vagy főpap meghívására tartották. A 41 Vándorgyűlés helyszínét, időpontját és a résztvevők számát az 1. táblázat foglalja össze.

A Vándorgyűlések helyével kapcsolatban érdemes idézni CHYZER KORNÉLnak, a Vándorgyűlések egyik leglelkesebb szervezőjének és első krónikásának szavait: „...a természeti törvényen alapuló azon tényt, hogy a hegyes-dombos vidékeink vagyonosabb művelt osztálya, melynek a létért való küzdelemben nagyobb tevékenységet kell kifejtienie, mint a televénydús alföldön lakóknak, előrehaladottabb és jobban tudja felfogni a haladó kor intő szavát, nagygyűléseink története is igazolja; mert ha múltunkra visszapillantunk, látjuk, hogy még a negyvenes éveknek általános hazafiúi lelkesedéstől áthatott korszakában is, amidőn minden új eszme, amellyel hazánk felvirágoztatását előmozdítani lehetett, mohón karoltatott fel; intézményünket, mely közmegegyezés szerint nem remélt eredményeket mutatott fel, hegyes vidékeink szegényebb értelmisége istápolta s nevelte nagyra; míg a gazdag magyar síkság nagy városainak, például Szegednek, Szabadkának, Kecskemétnek s akkor még Debreczennek is eszében nem jutott vándorgyűléseinkre fordítani figyelmüket s azokat saját körükbe meghívni, azok működésén okulni és azokból hasznót húzni.” A táblázatból kitűnik, hogy 1905-ig mind a négy említett városban sor került Vándorgyűlés rendezésére. Valószínűleg etnopolitikai szempontok is szerepet játszottak az összejövetelek helyének kiválasztásában. Az első világháború kitöréséig 37 Vándorgyűlést tartottak (a kiválasztás szempontja miatt ide soroltuk az elmaradt nagyszebeni gyűlést is!). Ebből négyre a fővárosban, 11-re a trianoni határokon belül, 22-re pedig azokon kívül eső városokban került sor. Kolozsvár 1844-ben és 1903-ban, Marosvásárhely 1864-ben, Nagyvárad 1890-ben színmagyar város volt. De ez nem mondható el Brassóról, Pozsonyról és különösképpen Fiúméről. A helyszínekkel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra, hogy a felvidéki szászok sokat tettek a Vándorgyűlések, és azokon keresztül a magyar tudomány fejlesztéséért. Jellemző, hogy a X. Gyűlésen határozták el: a besztercebányai sírkertben emléktáblát emelnek ZIPSER ANDRÁSNAK, a rendkívül sokoldalú, elsősorban az ásványtan terén munkálkodó, és a Vándorgyűlések szervezésében oroszánrészt vállaló tanárnak. Brassóban elfogadták, hogy a

1. Táblázat
A Vándorgyűlések helyszíne, időpontja, és a résztvevők száma

Sorszám	Hely	Időpont	A résztvevők száma
I.	Pest	1841. V. 29-31.	269
II.	Pest	1841. IX. 6-9.	212
III.	Besztercebánya	1843. VIII. 4-8.	187
IV.	Temesvár	1843. VIII. 8-12.	189
V.	Kolozsvár	1844. IX. 2-6.	335
VI.	Pécs	1845. VII. 1-5.	447
VII.	Kassa - Eperjes	1846. VIII. 9-17.	335
VIII.	Sopron	1847. VIII. 11-17.	483
IX.	Pest	1863. IX. 22-26.	438
X.	Marosvásárhely	1864. VIII. 27-IX. 2.	491
XI.	Pozsony	1865. VIII. 28-IX. 2.	568
XII.	Rimaszombat	1867. VIII. 24-29.	685
XIII.	Eger	1868. VIII. 24-29.	632
XIV.	Fiume	1869. IX. 16-31.	862
XV.	Arad	1871. VIII. 28-IX. 2.	463
XVI.	Herkulesfürdő	1872. IX. 16-21.	599
XVII.	Győr	1874. VIII. 24-29.	365
XVIII.	Előpatak	1875. VIII. 30.-IX. 5.	384
XIX.	Máramarossziget	1878. VIII. 22-28.	320
XX.	Budapest	1879. VIII. 28.-IX. 2.	542
XXI.	Szombathely	1880. VIII. 24-27.	237
XXII.	Debrecen	1882. VIII. 23-27.	304
XXIII.	Buziás – Temesvár	1886. VIII. 22-26.	231
XXIV.	Tátrafüred	1888. VIII. 23-27.	263
XXV.	Nagyvárad	1890. VIII. 16-20.	279
XXVI.	Brassó	1892. VIII. 22-25.	253
XXVII.	Pécs	1894. VII. 2-6.	182
XXVIII.	Budapest	1896. IX. 12.	535
XXIX.	Trencsén	1897. VIII. 22-25.	185
XXX.	Szabadka	1899. VIII. 27-31.	324.
XXXI.	Bártfa	1901. VIII. 27-24.	324
XXXII.	Kolozsvár	1903. IX. 6-9.	396
XXXIII.	Szeged	1905. VIII. 27-30.	337,
XXXIV.	Pozsony	1907. VIII. 25-29.	397
XXXV.	Miskolc	1910. VIII. 21-24.	575
XXXVI.	Veszprém	1913. VIII. 25-29.	347
XXXVII.	Nagyszeben	1914. elmaradt	-
XXXVIII.	Keszthely	1922. IX. 2-6.	?
XXXIX.	Pécs	1927. VIII. 28-31.	456
XL.	Sopron	1929. VIII. 28-31.	?
XLI.	Budapest	1933. VI. 4-10.	380

német anyanyelvűek németül tarthassák meg előadásait, de ezt az engedményt nem tették meg a románok esetében, akik nem is vettek ezután részt a munkálatokban.

A Vándorgyűlések ügyeit, a helyszín, illetve a fontosabb előadások kiválasztását Választmány végezte, melyet időnként újráválasztottak. Figyelemreméltó, hogy a választmányi tagok $\frac{3}{4}$ része volt budapesti és csak $\frac{1}{4}$ része vidéki. Kezdetben nők egyáltalán nem vehettek részt a munkában, az 1844-ben Kolozsvárott tartott Vándorgyűléstől kezdve ez a megszorítás az orvosi szakra korlátozódott, az 1881-ben kelt alapszabályok pedig minden korlátozást megszüntettek. Előadást azonban először csak a brassói gyűlésen tartott nő: 1892-ben, GEÖCZE SAROLTA, „Természettudomány és társadalom” címmel. Ugyanő még két előadást tartott a 31., illetve a 33. Vándorgyűlésen.

Feltűnően nagy különbségeket találunk a résztvevők számában. A legkevesebben 1894-ben Pécsen, a legtöbben pedig 1869-ben Fiumében vettek részt a vándorgyűlésen. A pécsi összejövetel esetében zavaró volt, hogy szinte egyidejűleg több olyan rendezvényt is tartottak, melyeken való megjelenés sok tag részére fontosabb volt. Fiume esetében figyelembe kell vennünk, hogy ez volt az egyetlen alkalom, amikor tengerparton tartották a Vándorgyűlést. Az általában meglehetősen csekélynek mondható részvételt bizonyos mértékig indokolta, hogy abban az időben még eléggé nehézkes volt a közlekedés.

A VÁNDORGYŰLÉSEK SIKEREI ÉS MŰKÖDÉSI ZAVARAI

Nehéz rövid és egyértelmű értékelést adni a Vándorgyűlések munkásságáról és a hazai tudományos életben játszott szerepéről. Kétségtelen, hogy számos jelentős tudományos eredmény bemutatására került sor. ROZSNYAY MÁTYÁS felfedezését, a kinin keserű ízének csersavas kezeléssel való megszüntetését a XII. Vándorgyűlés pályadíjjal jutalmazta. Számos előadás foglalkozott a hazai ásványvizekkel kapcsolatos kérdésekkel, THAN KÁROLY pedig a X. Vándorgyűlésen mutatta be az „Ásványvizek vegyelemzésének összeállításáról” szóló, rendkívül jelentős munkáját. JEDLIK ÁNYOS számos alkalommal tartott nagy érdeklődéssel kísért előadást a különböző, általa felfedezett elektromos jelenségekről.

Tudománypolitikai szempontból igen jelentős volt a IX., Pesten tartott Vándorgyűlés (1863), az első a szabadságharc bukása után, de még a Kiegyezés előtt. Csak bámulattal olvashatjuk EÖTVÖS JÓZSEF másodelnök beszédét, mely sok, ma is megszívlelendő megállapítást tartalmaz. A következő, 1864-ben Marosvásárhelyen tartott gyűlésnek különös jelentőséget adott, hogy előkészítette Magyarország és Erdély egyesülését

Egyértelműen jó hatásuk volt a rendszeresen meghirdetett pályadíjaknak. Több mint harmincféle pályadíjat alapítottak. A legkülönbözőbb kérdésekkel foglalkoztak a pályázatok, és egészükben fontos szerepük volt a tudományok társadalmi szintű terjesztésében.

A legnagyobb problémát a legkülönbözőbb, általános érdeklődésre számot nem tartható orvosi előadások jelentették. Az orvosi tárgyú előadások az összes előadás túlnyomó részét tették ki.

A Vándorgyűlések számos tudományos egyesület, illetve intézmény létrehozását kezdeményezték. Nem teljes felsorolás: orvosi kamarák, gyógyszerészeti egyesület, földtani társulat. A Magyar Természettudományi Társulat alapításában és munkásságának megindításában is jelentős rész jutott a Vándorgyűléseknek, de egy idő múlva megromlott a viszony a két szervezet között. A Vándorgyűléseken nem kapott elegendő helyet a tudományos eredmények népszerűsítése, pedig ez a legmárándóbb és legfontosabb volt egész tevékenységükből. Fontosak voltak a babonás hiedelmek, valamint a tudományos alapokat nélkülöző, de azokat fennen hangoztató „gyógyszerek” reklámozása elleni fellépések. Rozsnyay Mátyás 1862-ben ezekkel a szavakkal fejezte be előadását: „Mindennemű babona és balhiedelem a körülmények felületes egybevetésén, vagy épen ignorálásán alapszik; az oknyomozó természetbúvárlat előtt úgy foszlik a babona, mint a nap előtt a köd. A természettudományok gyökerében támadják meg a babonát és balhiedelmeket, mert kézzelfoghatólag bizonyítják annak tart-

hatatlanságát. Nyomozzuk a kétséges tünetemények okait, míg csak egészen tisztába nem vagyunk velök. És egyszersmind terjesszük és népszerűsítsük a természettudományt ki-ki saját körében, ahogy szerét teheti. Akkor asztán kivesznek a balhiedelmek, mint a földből a szorgalmas művelés után a gaz.”

Számos ma is érvényes megállapítást tartalmaz PÁVAI-VAJNA GÁBOR főorvos előadása, mely teljes terjedelmében megjelent a 24., miskolci vándorgyűlés munkálataiban. Néhány rövid idézet: „Hát nem botrányos-e a mindenféle titkos betegségeknek – legyenek azok még oly régiek is – két-három nap alatt való biztos és minden fájdalom nélkül való gyógyításának vakmerő hirdetése, vagy nem méltán bosszankodhatik-e egy realis orvos, ha olvassa a vízkórnak, köszvénynek, czukorbetegségnek, epilepsiának, asthmának, tüdővésznek, kopaszságnak, süketiségnek stb. legrövidebb idő alatt történő GYÖKERES GYÓGYÍTÁSÁT? s a fennen hirdetett sikerhez legtöbbször a betegek látása és tüzetes megvizsgálása nem is szükséges, elég csak egy szerény honoráriummal és a válaszra szükséges bélyeggel megterhelt levél is, melynek vétele után az illető orvos úr elküldi a szükséges arcanumot...”

„Az orvosi és gyógyszerészeti reklámozás ma már olyan szemérmetlen alakot öltött, a minőt az orvosi és gyógyszerészeti rend függetlenebb és kiválóbb tagjainak összetett kezekkel tovább nézni nem szabad. Jól tudom én azt, hogy ez a kérdés is, mint nálunk sok más, DARÁZSFÉSZEK, de erélyes kezekkel belenyúlni szigorú kötelességünk.”

Nem egyértelműen szerencsés, hogy a Vándorgyűlések rövidesen helyt adtak a különböző társadalomtudományi előadásoknak is. Feltétlenül helyes volt viszont, hogy rendszeresen rendeztek kirándulásokat a gyűléseknek helyt adó városok környékére. Ezek a kirándulások igen különböző méretűek voltak. Például a debreceni gyűlésen mindössze a pallagi gazdasági tanintézetet tekintették meg, a rimaszombati gyűlés alkalmával pedig kilenc városba látogattak.

Furcsa szerep jutott a gyűlések életében a záró összejövetelnek. Sokan voltak, akik úgy vélték, hogy ezek jelentették a legtöbb résztvevő számára a gyűlés egyetlen értelmét. Ezt sok jelentős tudós, például HERMAN OTTÓ is szóvá tette, a soproni gyűlésen pedig Zipser András a következő című előadást tartotta: „Valjon az évenként össze-gyülekezni szokott természetvizsgálók csak lakmároznak-e, vagy egyebet is tesznek?” Olyanok is voltak, köztük Chyzer Kornél is, akik fölöslegesnek tekintették a vándorgyűlési emlékérmek kiadását, pedig azok költségei külön adományokból folytak, többször csak megvásárolhatók voltak, és elkészítésük nem terhelte a rendezés költségeit. A sors iróniája, hogy Chyzer Kornél 1899-ben a Kovács József emlékérem első kitüntettje volt, 1910-ben pedig Chyzer Kornél emlékérmét alapítottak.

A VÁNDORGYŰLÉSEK KIADVÁNYAI

A Vándorgyűléseknek rengeteg jelentős kiadványa volt. Sajnos teljes jegyzékük nem ismeretes. Chyzer Kornél könyve ugyan tartalmaz egy jegyzéket az első 24 Vándorgyűlés alkalmából megjelent könyvekről, de az sem tűnik megbízhatónak. Mindegyik gyűlésnek megjelentek a Munkálatai, melyek önmagukban is rendkívüli mennyiségű, tudománytörténeti szempontból felbecsülhetetlen értékű tájékoztatást nyújtanak. A *Munkálatok* tartalmazták az egyes szakosztályok és a választmány üléseinek jegyzőkönyveit és/vagy az előadások teljes szövegét, legtöbbször azonban csak rövid kivonatát. Mindegyik gyűlés alkalmával megjelent olyan könyv, mely a gyűlés helyszínének földrajzi és történeti leírását nyújtotta. Könyvészeti szempontból fontos megjegyezni, hogy a kiadványok közül szép számmal akadtak, melyeknek valójában nem a MOÉTV volt a kiadója. Például a XXXII. Vándorgyűlésen a tagoknak ajándékozta az Egyetem a következő, több mint négyszáz oldalas könyvet: „Emlékkönyv: a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem és különösen ennek orvosi és természettudományi intézetei.” Ez a könyv is forrásértékű. Egy másik példa: 1875-ben nyerte el VARGA JÁNOS a babonák ellen írott könyvével a korábban kitűzött pályadíjat. A könyv azután a szerző kiadásában, 1877-ben jelent meg Aradon. A könyv egyébként olyan érdekes, és sajnos mai is időszerű, hogy érdemes lenne ismét kiadni.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Chyzer Kornél*: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek története 1840-től – 1890-ig. Sátoraljaújhely, 1890.
- Schächter Miksa – Prochnov József – Lakits Ferenc – Kerekes Pál*: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek története 1890-1910-ig. Budapest, 1910.
- Herman Ottó*: A Magy. Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűlése ügyében. Természettudományi Közlöny 11, 388-390 (1879).
- Szabó József*: Pillantás a m. orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseinek múltjába és jövőjébe. Természettudományi Közlöny 22, 538-543 (1890).
- Beck Mihály*: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek emlékérméi és jutalomérméi. Orvostörténeti Közlemények 117-120. kötet, 309-317 (1987).

A szerző címe:

Prof dr. Beck Mihály

A Magyar Tudományos Akadémia tagja

e-mail: beck.mihaly@chello.hu